

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته فلسفه هنر

امر والا و امر زیبا از دیدگاه برک

منیر سخاوتی

استاد راهنما

جناب آقای دکتر علوی تبار

استاد مشاور

جناب آقای دکتر ضیمران

بهمن ۱۳۹۰

به یاد آن پاره از جانم که رفت،

به یاد مهدیه.

که امید دیدارش حتی نمی‌رودم در آن سرا

چو من سیه روی و او سپیده رخسار است.

سپاسگزاری

در اینجا بر خود فرض می‌دانم که از راهنمایی‌ها، تشویق‌ها، و نیز انتقادهای هولناک، اما بجا و سازنده‌ی اساتید گرانقدر آقایان دکتر علوی تبار، استاد راهنما؛ دکتر ضیمران، استاد مشاور؛ و دکتر نصری، استاد داور تشکر کنم. همچنین مایلم از خانم دکتر ماریا به جهت برگردان انگلیسی پنج فقره نقل قول لاتین و توضیحات ارزشمندشان تشکر نمایم.

سخنی با خواننده

تصور می‌کنم پس از مشاهده‌ی عنوان پایان‌نامه و قرائت فرم گردآوری اطلاعات پایان‌نامه دیگر دانسته باشید که این دفتر ناظر بر چه مسائل و پرسش‌هایی است. خوب اگر هنوز متوجه نشده‌اید، لازم است که کمی به عقب بازگردید و از نو شروع کنید، یا شاید به جلو بروید و چکیده را بخوانید، نمی‌دانم! در هر حال ادموند برک، نویسنده و سخنور ایرلندی، در ۱۷۵۷ در پاسخ به همان مسائل و پرسش‌هایی که بهتر از من می‌دانید، جستاری فلسفی در سرچشمه‌ی تصورات مان از امر والا و امر زیبا را به رشته‌ی تحریر درآورد. من پیشترها با برک و اثرش از طریق تاریخ فلسفه کاپلستون، و حقیقت و زیبایی بابک احمدی آشنا شده بودم؛ آشنایی در حد یک نام و دو سه صفحه. به خود اثر دسترسی نداشتیم. تا آنکه روزی از روزها آن را در کتابخانه‌ی فرهنگستان هنر دیدم. آن را خواندم، و باید اذعان کنم که در بسیاری از موارد خود را با برک هم نظر یافتیم. راجع به اختلاف‌نظرهایی که بخشی از آن بدلیل ابهام‌ها، و عدم دسترسی به آقای برک برای شنیدن پاسخ‌های روشن‌گر از زبان ایشان است فعلاً سخنی نمی‌گویم. جستاری فلسفی اثری است نشاط‌آور که من خواندنش را به همگان، بویژه دانشجویان هنر و فلسفه توصیه می‌کنم. دسته‌ی نخست می‌توانند مبادی و مسائل اساسی هنر را به وضوح در آن دنبال کنند. و دسته‌ی دوم می‌توانند به جنبه‌های معرفتی و وجودی آن مسائل بپردازند. همچنین، شیوه‌ی نگارش آن، یعنی بند بند بودنش، امکان بهتری را برای دانشجویان -

علاقمند به تأمل و تحقیق در یک موضوع مجزا فراهم کرده است.

نظر به اینکه جستاری فلسفی هنوز به فارسی ترجمه نشده است؛ غالب پژوهشگران عرصه‌ی فلسفه‌ی هنر با نظرات برک آشنایی اندک و غالباً کلیشه‌ای دارند؛ و نیز در متون و تقریرات فلسفی، کمتر از امر والا - در مقایسه با امر زیبا - مسئله‌ی مورد علاقه‌ی برک سخن رفته است، بر آن شدم تا ترجمه‌ی یک مقدمه، و دو فصل ابتدایی این کتاب پنج فصلی را به خوانندگان تقدیم کنم. راست این است که نه خوانندم خوب است، نه ترجمه کردن، و نه نگارشم. درباره‌ی این ترجمه همینقدر می‌توانم بگویم امید است که تحریف و اشتباه فاحشی در آن صورت نگرفته باشد. و نیاز به یادآوری نیست که هر گونه اشتباهی را در این خصوص به گردن می‌پذیرم. باشد که در فرصتی دیگر بتوانم نسبت به رفع نواقص آن بکوشم.

و کلام آخر اینکه، از آنجا که نگارنده به مسائل مطرح شده در این کتاب به شدت علاقمند است و برای خود نیز ایده‌هایی دارد، در مقدمه‌ی خود از هر گونه سخن‌پردازی در این قسم موضوعات پرهیز، و به آراء و نظرات برخی از بزرگان، و مختصر تبیین آن آراء در حد ظرفیت این اوراق بسنده کرده است. اعتراف می‌کنم که این خودداری کاری بس دشوار بود!

چکیده

گرچه پرسش‌هایی درباره‌ی خاستگاه و ماهیت تصورات مان از امر والا و امر زیبا را می‌توان در متون نویسندگان یونان و روم باستان، و نیز قرون وسطی پیدا کرد، کرسی مفاهیم زیباشناختی در قرن هجدهم، و در تجربه‌ی انسانی جای دارد. قرن هجدهم، همچنین، جایگاه مفهوم مهم دیگری بنام ذوق است. جستاری فلسفی در سرچشمه‌ی تصوراتمان از امر والا و امر زیبا (۱۷۵۷) کوششی است از جانب برک برای ارائه‌ی تصویری جامع و مانع از این سه. البته این کتاب بیشتر او را بعنوان نظریه‌پرداز سبک والا معرفی می‌کند. روش او در این اثر تحلیل روانشناختی واکنش‌های بشر با تکیه بر فلسفه‌ی لاک، و پیدا کردن مبادی و قواعد زیباشناسی با تکیه بر سنت نیوتن است. نکته‌ی مهم در مورد برک تمایز قطعی و شفافی است که او میان امر زیبا و امر والا قائل می‌شود. چیزی که پیش از او سابقه نداشته است.

بزعم برک امر زیبا لذتبخش و مطبوع است. و هیچ ربطی به تناسب، مناسبت و اصول اخلاقی ندارد. ما، چه کم‌سال باشیم چه بالغ، چه فرهیخته باشیم چه نافرهیخته، چه حالمان خوش باشد چه نباشد، شیء زیبا را زیبا خواهیم دید و آن را دوست خواهیم داشت. زیرا زیبایی به نحوی خودکار بر ما اثر می‌گذارد. و به اراده و فاهمه‌ی ما بستگی ندارد. امر زیبا با کیفیاتی چون نرمی، خردی، ظرافت، رنگهای ملایم و نظیر این‌ها همراه است. از طرف دیگر اموری وجود دارند سخت، وسیع، و قدرتمند، بی‌هیچ پیوندی با ظرافت، ملایمت، همواری، تنوع، چشم‌نوازی، و حد. با این حال این امور نیز لذتبخش و جذابند. اما این لذت ناشی از احساس ایمنی در برابر خطر یا المی است که می‌تواند از جانب آن‌ها به ما برسد، و نابودی ما را موجب گردد. والایی با احساس ترس بوجود می‌آید، با احساس نیاز تشدید می‌شود، و با ابهام رشد می‌کند.

نظر به اینکه ادراک زیبایی یا والایی متکی به پاره‌ای کیفیات عینی مشخص در اعیان، و انفعال خودکار ذهن است، بنابراین، دیگر جای چندانی برای بازی آزاد خیال باقی نمی‌ماند. در این دفتر تلاش شده است دو موضوع اصلی: چیستی والایی و زیبایی؛ و مسئله‌ی ذوق و چگونگی امکان

معیاری برای آن، از دیدگاه برک تبیین گردد.

کلید واژگان: برک، امر والا، امر زیبا، ذوق، تجربه‌ی زیباشناختی.

فهرست

۱۲	مقدمه‌ی مترجم
۶۴	پی‌نوشت‌ها
۶۷	منابع
۷۰	یادداشتی درباره‌ی متن
۷۲	دیباچه‌ی ویرایش نخست
۷۴	دیباچه‌ی ویرایش دوم
۷۹	مقدمه در باب ذوق

فصل اول

۱۰۱	بخش ۱. تازگی
۱۰۲	بخش ۲. الم و لذت
۱۰۴	بخش ۳. تفاوت میان رفع الم و لذت ایجابی
۱۰۵	بخش ۴. درباره‌ی شعف و لذت، بعنوان دو چیز مقابل هم
۱۰۷	بخش ۵. سرور و حزن
۱۰۹	بخش ۶. درباره‌ی شورمندی‌هایی که به صیانت نفس تعلق دارند
۱۰۹	بخش ۷. در باب امر والا
۱۱۱	بخش ۸. درباره‌ی شورمندی‌هایی که به همنشینی تعلق دارند
	بخش ۹. علت نهایی تفاوت میان شورمندی‌های متعلق به صیانت نفس، و آن‌هایی که به همنشینی جنس‌ها مربوط‌اند
۱۱۲	
۱۱۳	بخش ۱۰. در باب زیبایی
۱۱۵	بخش ۱۱. همنشینی و تنهایی

- بخش ۱۲. همدلی، تقلید، و بلندهمتی ۱۱۵
- بخش ۱۳. همدلی ۱۱۶
- بخش ۱۴. تأثیرات همدلی در دردمندی‌های دیگران ۱۱۷
- بخش ۱۵. درباره‌ی تأثیرات تراژدی ۱۱۹
- بخش ۱۶. تقلید ۱۲۰
- بخش ۱۷. بلندهمتی ۱۲۳
- بخش ۱۸. خلاصه ۱۲۴
- بخش ۱۹. نتیجه ۱۲۵

فصل دوم

- بخش ۱. درباره‌ی شور ناشی از امر والا ۱۳۰
- بخش ۲. وحشت ۱۳۰
- بخش ۳. ابهام ۱۳۲
- بخش ۴. درباره‌ی تفاوت میان روشنی و ابهام با توجه به شورمندی‌ها ۱۳۳
- بخش [۴]. ادامه‌ی همان موضوع ۱۳۵
- بخش ۵. قدرت ۱۳۹
- بخش ۶. فقدان ۱۴۷
- بخش ۷. وسعت ۱۴۸
- بخش ۸. بیکرانی ۱۴۹
- بخش ۹. توالی و همسانی ۱۵۱
- بخش ۱۰. عظمت در بنا ۱۵۲
- بخش ۱۱. بیکرانی در اعیان خوشایند ۱۵۳
- بخش ۱۲. دشواری ۱۵۴

- بخش ۱۳. شکوه ۱۵۴
- بخش ۱۴. نور ۱۵۷
- بخش ۱۵. نور در بنا ۱۵۸
- بخش ۱۶. رنگ مطالعه شده چون موجد امر والا ۱۵۹
- بخش ۱۷. صدا و بلندی صدا ۱۶۰
- بخش ۱۸. ناگهانی بودن ۱۶۰
- بخش ۱۹. تناوب ۱۶۱
- بخش ۲۰. بانگ‌های جانوران ۱۶۲
- بخش ۲۱. بو و مزه. تلخ‌ها و گندها ۱۶۳
- بخش ۲۲. احساس. الم ۱۶۴

مقدمه‌ی مترجم

ادموند برک^۱، پسر یک وکیل دعاوی ایرلندی، در ۱۲ ژانویه ۱۷۲۹ میلادی، از والدینی آنگلو - کاتولیک در دوبلین بدنیا آمد. زمانیکه در ترینیتی کالج دوبلین به تحصیل اشتغال داشت ادبیات یکی از اصلی‌ترین مشغله‌هایش بود. پس از تحصیل در ترینیتی کالج، به انگلستان رفت و به مطالعه‌ی حقوق مشغول شد. اولین اثرش *دفاع از جامعه‌ی طبیعی*^۲ (۱۷۵۶) هجونا‌مه‌ای بود بر استدلال‌های بالینگبروک^۳ - دولتمرد، خطیب، نویسنده و دئیست^۴ بریتانیایی. این اثر بی نام و امضاء، توجه قابل ملاحظه‌ای را به خود جلب کرد. اندکی بعد در همان سال جستاری فلسفی در سرچشمه‌ی *تصورات‌مان از امر والا و امر زیبا*^۵ را بدست چاپ سپرد. سال بعد آغاز همکاری سی ساله‌ی او با *The Annual Register* بود. پس از ۱۷۶۱ منشی خصوصی دبیر اول بریتانیا در حوزه‌ی مسائل ایرلند شد، و استعدادش را برای خدمات سیاسی نشان داد. چهار سال بعد منشی خصوصی نخست‌وزیر بریتانیا شد، و در ۱۷۶۶ به عنوان یک ویگ^۶ راهی پارلمان شد. در جزوه‌ای به نام *اندیشه‌هایی پیرامون علت* -

1. Edmund Burke 2. *Vindication of Natural Society* 3. Bolingbroke (1678-1751)

۴. deist: خدا باور عقلی. کسی که به وجود خدا بر اساس استدلال عقلی صرف، جدا از ایمان به وحی و نهادهای

دینی باور دارد. اوج دئیسم دوران روشنگری سده‌ی هجدهم است.

5. *A Philosophical Inquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful*

۶. whig: حزبی سیاسی در برابر توری‌ها، the Tories، در انگلستان قدیم، که در جریان جنگ‌های استقلال هوادار ایالات

متحده بودند. این حزب بعدها به حزب لیبرال تغییر نام داد.

نارضایتی‌های فعلی^۱ (۱۷۷۰)، و طی دو نطق با عنوان *درباره‌ی وضع مالیات بر آمریکا*^۲ (۱۷۷۴) و *مصالحه با آمریکا*^۳ (۱۷۷۵) بر لزوم عدالت و مصالحه نسبت به مستعمرات آمریکایی پافشاری کرد. برک علاقه‌ی عمیقی به هند داشت و از بازرگونی سیاست بریتانیایی که به کمپانی هند شرقی اجازه داده بود از مردم آن کشور بهره‌کشی کند، حمایت می‌کرد. در ۱۵ فوریه ۱۷۸۸ در نطق افتتاحیه‌ی تالار وست‌مینستر، علیه جرائم سنگین وارن هستینگز^۴ در هند سخنرانی کرد. گرچه هستینگز پس از محاکمه‌ای که قریب هفت سال به طول انجامید از این جرائم تبرئه شد، ولی برک مردم انگلستان را نسبت به آنچه در هند می‌گذشت آگاه کرد. او بعدها با انتشار *تأملاتی درباره‌ی انقلاب فرانسه*^۵ (۱۷۹۰) در نقش مدافع نظم فئودال در اروپا ظاهر گشت. این متن که در سراسر اروپا مورد مطالعه قرار گرفت، حکام اروپایی را به خصومت با انقلاب فرانسه تشویق کرد. برک با گذشت زمان روز به روز در تقبیح انقلاب فرانسه تندتر و پرحرارت‌تر می‌شد. او در سال ۱۷۹۴، پس از عمری خدمت درخشان و پشتکار بسیار از پارلمان بازنشسته شد، و سه سال بعد در ۱۷۹۷ میلادی دار فانی را وداع گفت.

ذهن او همزمان و به یک اندازه مشغول طیف وسیعی از مسائل، الهیات، زیباشناسی، فلسفه‌ی اخلاق، تاریخ، و نظریه‌ی سیاسی بود. با کمی دقت می‌توان دید که این علائق پیوند نزدیکی با یکدیگر دارند. نوشته‌های نظری برک حاکی از آن بود که جهان به طور نامساوی طراحی و ساخته شده است. ولی، براستی او چگونه متفکری بود؟

زمانیکه هنوز در ترینیتی کالج درس می‌خواند، به همراه دوستانش انجمنی را بنیان نهاد که وقف اصلاح خودشان و جهان شده بود. از روی دفتر گزارشات این باشگاه و از نوشته‌هایی که برک در این زمان منتشر کرده، متوجه می‌شویم که شخص او بویژه نگران و علاقمند به سه موضوع بوده است: جهان مکشوف و اثربخشی آن، زیباشناسی^۶ و فضیلت^۷؛ و امکان‌های قدرت و ثروت به سود جامعه.

1. *Thoughts on the Cause of the Present Discontents* 2. *On American Taxation*
 3. *Conciliation with America* 4. *Hastings (1732-1818)*
 5. *Reflections on the Revolution in France* 6. *Aesthetics* 7. *virtue*

برک در ملاحظاتی فی البداهه درباره‌ی موعظه‌ی منجی‌مان در کوه از قدرت مافوق دین نسبت به یک زندگی اخلاقی دفاع می‌کند. این دغدغه بعدها در دفاع از جامعه‌ی طبیعی صورت قدرتمندتری به خود می‌گیرد. دفاع از جامعه‌ی طبیعی هجوی است بر خردباوری مطمئن و گستاخ، و همزمان نقدی است بر دئیسم. مقدمه‌ای که برک بر دومین ویرایش این اثر می‌نویسد نگرانی او را در خصوص نتایج هولناک بکارگیری خرد آدمی برای حوزه‌هایی فراتر از صلاحیت بسیار محدود آن نشان می‌دهد. او دئیسم را قابل نکوهش و زیان‌بار، و خرد را برای رستگاری بشر ناکافی می‌داند. به گمان او دئیستها دشمنان حقیقی اخلاق بودند.

او درباره‌ی دومین دغدغه‌اش تصریح می‌کند که هنرها و فضیلت همراه یکدیگرند، چرا که اصول اخلاق یک ملت چنان به ذوق ایشان وابسته است که تثبیت اولی، ظاهراً اولین و مطمئن‌ترین روش تثبیت دومی است. این مسئله بعدها با جستاری فلسفی رنگ و جلای فوق‌العاده‌ای پیدا می‌کند. جستاری فلسفی به دنبال آن است تا نظریه‌ای دقیق در خصوص شورمندی‌ها^۱ یا شناختی از سرچشمه‌های حقیقی آن‌ها بدست دهد. برک بر آن است تا نشان دهد که طبیعت چگونه موجب نابرابری می‌شود، و شورمندی‌هایی که کاملاً طبیعی‌اند چگونه موجب یک نظم اجتماعی مدرج می‌شوند. از دید او هنر ذات و طبیعت بشر است. و نظر به اینکه بشر فی‌نفسه اندیشگر است، تنها وقتی موجودی کامل است که این هر دو، هنر و اندیشه، را در کنار هم داشته باشد. و سرانجام اینکه آدمی نمی‌تواند به کمال خود برسد مگر در یک جامعه‌ی مدنی.

برک در ۱۷۴۸ این پرسش را پیش می‌کشد که چه کسی آن قدر بی‌پروا است که تأیید کند معرفت بدی و شرارت به بار می‌آورد. این پرسش ما را به یاد اندیشه‌ی افلاطون که فضیلت معرفت است؛ فضیلت آموختنی است؛ و هیچ کس دانسته مرتکب بدی نمی‌شود می‌اندازد. در همان سال با ارائه‌ی مثال یک نجیب‌زاده‌ی سعادت‌مند، زمین‌داری که از ثروتش به نفع اجاره‌نشینان و در جهت اصلاح و آبادانی استفاده کرده بود؛ کسی که فعالیت تولیدی را وارد املاک خود کرده، و به این ترتیب

1. passions

هم وابستگی‌اش را غنی‌تر ساخته بود و هم بر زیبایی و ارزش املاک خود افزوده بود، درباره‌ی سومین دغدغه‌اش به تفصیل سخن می‌گوید.

نگرانی سالهای میانی زندگانی‌اش سوء استفاده‌ها و کژ رفتاری‌های دولت انگلستان، چه در داخل کشور و چه در مستعمرات بود. هرگز فکر نمی‌کرد که نظم اروپایی نظمی بدون نقص است. با این حال انتقادش از سیاست‌ها و مشکلات هرگز به معنای موافقت با انقلاب، نظیر آنچه بعدها در فرانسه (۱۷۸۹) رخ داد نبود. آنچه را که برخی بی‌نظمی می‌پنداشتند در نظر او عین نظم بود. لذا مخالف برهم زدن آن به ظاهر بی‌نظمی بود. نظراتش درباره‌ی نابرابری به اشکال مختلفی مطرح می‌شدند. او با تأکید بر اهمیت وحی آغاز کرد؛ پیامی که به نحوی نامساوی توزیع شده بود، به یک نفر رسیده بود و به دیگران نه. آنگاه این دیدگاه را که نابرابری پیشوایان و رهروان امری طبیعی است بسط و تعمیم داد. بزعم او سلسله مراتب اجتماعی، حق مالکیت، و دولت نیز بیانگر مفاهیمی مبتنی بر نابرابری بودند. به همین دلیل بود که انقلاب فرانسه به بدترین کابوس برک تبدیل شد. به گمان او جنبشی که شعارش برابری^۱ بود به نحو ضمنی ویران‌کننده‌ی شرایطی بود که جامعه بر آن شکل گرفته و رونق یافته بود؛ ویران‌کننده‌ی هر آن چیز ارزشمندی که جامعه تا آن زمان تحصیل کرده بود.^۲

ما پیرو روسو نیستیم. ما هوادار ولتر نیستیم. هلوسیوس در میان ما نفوذی نیافته است. ملحدان واعظ ما نیستند. دیوانگان قانونگذار ما نیستند ... جامعه برآستی قراردادی است. قراردادهای نازل‌تر در مورد اشیاء مورد علاقه‌ی مقطعی ممکن است به دلخواه فسخ شوند؛ اما دولت را نباید چیزی همانند قرارداد مشارکتی در تجارت فلفل و قهوه، چلوار و تنباکو و کالای پست دیگری از این نوع دانست که به خاطر نفع کوچک و گذرای منعقد شود و یا به حسب دلخواه طرفین فسخ شود ... دولت قرارداد و شراکتی در کل علم، در کل هنر، در کل فضیلت، و کل کمال است ... (لوفان بومر، ۱۳۸۵، ص ۶۲۵)

اینکه برک تا چه اندازه در داوری‌هایش درخصوص این انقلاب محق بوده است از تکلیف این -

1. égalité

2. for more information see: *Routledge History of Philosophy* (1996), V5, 345-373; *Routledge encyclopedia of philosophy* (1998), V2, 136-140.

پایان نامه خارج است. اما نکته‌ی جالب توجهی که در مورد تأملاتی درباره‌ی انقلاب فرانسه وجود دارد این است که برک نگاه زیباشناختی خود را به مسائل سیاسی هم کشاند. و بر اساس مفاهیم والایی^۱ و زیبایی^۲ دست به نقد حوادث و رخدادها زد. نامه‌ای که در ۹ آگوست ۱۷۸۹ به لرد چارلمون می‌نویسد گواه این مطلب است. بزعم او انقلاب فرانسه والای نمایشی است که قبل از هر چیز نمایشی شگفت، و هنری مرموز و متناقض است که سبب می‌شود اذهانی که بدان خیره شده‌اند معلق و مستأصل بمانند. اما، هرچه بیشتر بدان نگریسته می‌شود از شباهت‌های هنرمندانه‌ی آن با حقیقت کاسته می‌شود.^۳ برای فهم بهتر این مسئله لازم است به جستاری فلسفی که اساس کار ما را در این دفتر شکل می‌دهد پردازیم.^۴

همانگونه که از عنوان کامل کتاب برک برمی‌آید جستاری فلسفی رساله‌ای است فلسفی درباره‌ی تصورات^۵ ما - خاصه تصورات دو امر والایی^۶ و زیبا^۷. برک از اینکه می‌دید این دو تصور غالباً با یکدیگر اشتباه گرفته می‌شدند ناخرسند بود. از این رو به بحث گسترده‌ای در ادراک حسی^۸ و خواص چیزهایی که به تجربه در می‌یابیم بر شورمندی‌ها و تصورات اثر می‌گذارند دست می‌زند. محوریت یافتن ادراک حسی در جستاری فلسفی خواسته یا ناخواسته سر به مسائلی می‌زند که بحث و جدلهای جالبی را پیرامون خود بوجود می‌آورد. و همین آن را به یکی از تأثیرگذارترین رسائل قرن هجدهمی در زیباشناسی بدل می‌کند، رساله‌ای که بدو از تعمقات یک نوجوان سر برآورد. ادموند برک، که هنگام ورود به ترینیتی کالج دوبلین در ۱۷۴۴ پانزده سال داشت، بعدها به یکی از دوستانش، ادموند ملون، گفته بود که از همان زمان حضورش در کالج مباحث جستاری فلسفی ذهن او را به خود مشغول کرده بودند. این خاطره، به نحوی سودمند، بر مشخصه‌ی اصلی جستاری فلسفی: پیوند سبک و نحوه‌ی استدلال، و تکیه‌اش بر تجربه‌ی شخصی تازه درک شده‌ی یک نوجوان تأکید دارد. -

1. sublimity 2. beauty 3. Shaw, Philip, *the Sublime*, Routlegde (2006), pp. 63 71.

۴. مطالبی که از پی می‌آید از مقدمه‌ی ویراستار جستاری فلسفی استخراج شده است. بدیهی است هر کجا از منبع دیگری استفاده شده به نام آن اشاره شده است.

4. Ideas 5. The Sublime 6. The Beautiful 7. aesthetikos

این تجارب گونه‌گون و مهیج، برآستی درخور جوانی است که به سرعت مراحل بلوغ را از سر می‌گذرانند. انشاء جستاری فلسفی احتمالاً، تا اندازه‌ای بی‌قاعده، در ۱۷۴۷ آغاز شد. برک در نامه‌ای به یکی از دوستانش می‌نویسد، «ظرف ده روز به ندرت نیم ساعت می‌نویسم». اینکار با ویراستاری و عمدتاً قلم زدن برای گاهنامه‌ی *The Reformer*، که بیشتر به تئاتر دوبلین اختصاص داشت و به سبک *The Spectator* آدیسون^۱ و استل^۲ وقف اصلاح ذوق^۳ بعنوان بخشی از برنامه‌ی خودآگاهی اخلاقی و سیاسی شده بود، و عزیمتش به انگلستان بعنوان دانشجوی حقوق Middle Temple در ۱۷۵۰ همزمان بود. جستاری فلسفی در ۲۱ آوریل ۱۷۵۷ توسط رابرت و جیمز دادزلی منتشر گشت؛ برک بابت حق چاپ آن ۲۰ گینی دریافت کرد، که در مقایسه با رقم دیگر نویسندگان آن زمان مبلغ قابل توجهی است. در طول حیات برک، حداقل ۷۰۰۰ نسخه از این اثر، تنها در شهر لندن، به مخاطبان عرضه شد.

منتقدان ادبی در گاهنامه‌های عمده‌ی ادبی رویهمرفته موافق این اثر بودند. البته هیچیک کاملاً به نظریات برک ترغیب نشده بودند؛ ولی، همگی‌شان، با وجود استثنائاتی خاص، صراحت و تیزبینی او و مبارزطلبی روش عرضه‌داشتش را تحسین کردند. آرتور مورفی، خرده‌گیرترین منتقد ادبی، درباره‌ی این اثر گفت، «ما فکر می‌کنیم که نویسنده ... در اصول بنیادینش اشتباه کرده است»، با این وجود هم او بود که گفت، «مطالعه‌ی این کتاب به تمامی خوانندگانمان توصیه می‌شود زیرا فکر می‌کنیم که آنها عوض این کار خود را با احساس و عاطفه‌ی زیاد، سبک شفاف، برازنده و موزون بسیاری از فقرات و عباراتی که هم والا هستند هم زیبا خواهند گرفت».

خود برک به جهت عکس‌العمل عمومی دلگرم شده بود. او در دیباچه‌ای بر چاپ دوم تصریح می‌کند که هر آنچه که آشکارا علیه دیدگاه‌هایش منتشر شده است را خوانده است، و لزومی ندیده -

۱. Joseph Addison (۱۷۱۹-۱۶۷۲)، شاعر، رساله‌نویس، و دولتمرد انگلیسی.

۲. Richard Steele (۱۷۲۹-۱۶۷۲)، شاعر، نماینده‌نویس، و دولتمرد انگلیسی.

است که شالوده‌ی نظری‌اش را به نحوی بنیادین تغییر دهد؛ ولی در بسیاری از جاها برای توضیح و تبیین و تنویر و تأکید بر نظریه‌اش از فرصت سود جسته است. در چاپ دوم یک ضمیمه‌ی بزرگ، مقدمه در باب ذوق، به متن اصلی افزوده شد. برک پس از ویرایش دوم هیچ تجدید نظری در جستاری فلسفی بعمل نیاورد و تلاش دوستانش برای تشویق او به انجام اینکار، در حدود ۱۷۹۲ بسیار دیر هنگام بود. چاپ ۱۷۶۵ پاریس نام برک را بر خود داشت، ولی در طول حیات برک هیچ ویرایش لندنی در صفحه‌ی عنوان خود نام و نشانی از برک نداشت. با این وجود، برک یکسال پیش از مرگش چاپ آکسفورد را که نام او را بر خود داشت، به چشم خود مشاهده کرد. جستاری فلسفی در زمان حیات برک هفده بار زیر چاپ رفت و تأثیری مهم بر زیباشناسی اروپایی گذاشت. این اثر توسط گوتهولد افرائیم لسینگ^۱، در ۱۷۵۸ به آلمانی ترجمه، و توسط همو و موزس مندلسون^۲ به بحث گذاشته شد. دنی دیدرو^۳ سخت مجذوب آن شد، و تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر ایمانوئل کانت^۴ گذاشت.

غیبت مقدمه در باب ذوق در اولین ویرایش جستاری فلسفی تقریباً شگفت‌انگیزتر از حضور آن در دومین ویرایش کتاب است. پرداختن به این موضوع تقریباً در یک رساله‌ی قرن هجدهمی در باب زیباشناسی امری الزامی بود. آدیسون مقالات *Spectator* درباره‌ی *لذات خیال*^۵ را با مقاله‌ای درباره ذوق آغاز می‌کرد؛ منتقدان بریتانیایی و دانشنامه‌نویسان فرانسوی همگی ساعیان به این موضوع مشغول بودند. معه‌ذا برک همچون دیگر زیباشناسان نه فقط طبق رسم دست بکار نوشتن درباره‌ی ذوق شد تا با تعریف آن فرض و گمان‌های خود را در این خصوص ارائه کند، بلکه بر آن بود تا با -

۱. Lessing (۱۷۸۱-۱۷۲۹)، منتقد و نمایشنامه‌نویس آلمانی، نویسنده‌ی نمایشنامه‌های *روح آزاد* و *یهودی‌ها*.

۲. Mendelssohn (۱۷۸۶-۱۷۲۹)، فیلسوف و نویسنده‌ی آلمانی، هوادار سرسخت حقوق مدنی یهودیان.

۳. Diderot (۱۷۱۳-۸۴)، دانشنامه‌نویس و فیلسوف فرانسوی.

۴. Kant (۱۷۲۴-۱۸۰۴)، فیلسوف آلمانی، و به اعتقاد بسیاری تأثیرگذارترین متفکر ادوار معاصر.

جستجو و کشف ذوق پیوند خود را با دغدغه‌های غالب زمانه‌اش، جستجوی قوانین لایتغیری که تصور می‌رفت بر زندگی بشری حاکم‌اند (به تأسی از نیوتن^۱ [۱])، و دل‌بستگی به تحلیل واکنش ذهن آدمی به تجربه‌ی زیباشناختی (به تأسی از لاک^۲) حفظ کند. همانگونه که مقدمه و سپس جستاری فلسفی نشان می‌دهد، برک نسبت به وجود قوانین کلی حاکم بر رفتار بشری مجاب شده بود.

اینکه چرا مقدمه در باب ذوق تا دومین ویرایش جستاری فلسفی به تأخیر افتاد را نمی‌توان به آسانی توضیح داد. گفته می‌شود نگارش این مقدمه بدو^۳ در پاسخ به انتشار جستاری در باب ذوق^۳ هیوم^۴ در ژانویه ۱۷۵۷ بوده است، مقاله‌ای که زمانی عرضه شد که ویرایش نخست جستاری فلسفی به پایان رسیده بود و برک دیگر امکان درج پاسخ خود را در آن نداشت. هم موضوع و هم بزرگی نویسنده‌ی آن بدان معنا بود که او نمی‌توانست مقاله‌ی هیوم را نادیده انگارد. من به تبعیت از برک هر گونه سخن از ذوق را به آخر بحث خود موقوف می‌کنم، و ابتدا به دو تصور امر زیبا و والا می‌پردازم. شما دلیل این امر را بعداً خواهید دانست. اما نظر به اینکه برک در شاهراه لاک قدم می‌زند چاره‌ای نمی‌بینم جز اینکه بحث خود را با لاک و «تصور» شروع کنم.

لاک در جستاری در قوه‌ی فهم بشری^۵ (۱۶۹۰) به این نتیجه رسید که همه‌ی معلومات - حتی تصوراتمان از خدا - از تجربیات ما حاصل می‌شوند. و جزو ساختمان فطری ما نیستند. به این ترتیب او از در مخالفت با دکارت^۶ وارد می‌شود و حکم به نانوشته بودن ضمیر آدمی می‌دهد. اما تصور چیست؟ ظاهراً لاک برای تأثیر اعیان بیرونی بر حواس ما^۷، برای آگاهی درونی از این تأثیر^۸، برای تصویر^۹ یا حافظه‌ی مربوط به تصور، و برای مفهوم^{۱۰}، که تصویرهای انفرادی بسیاری را به صورت مفهوم مجرد یا کلی یک طبقه‌ی اعیان مشابه ترکیب می‌کند، از واژه‌ی تصور استفاده می‌کند. او میان -

1. Isaac Newton (1642-1727) 2. John Locke (1632-1704)

۳. شناسنامه این اثر به فارسی چنین است: هیوم، دیوید. (۱۳۸۸). در باب معیار ذوق و تراژدی. ترجمه علی سلیمانی. انتشارات فرهنگستان هنر.

4. David Hume (1711-1776) 5. *Essay concerning Human Understanding*

6. Rene Descartes (1596-1650) 7. sensation 8. reflection 9. image 10. concept

تصورات بسیط^۱ و تصورات مرکب^۲ تمایز قایل می‌شود. لاک در تصورات بسیط از چهار رده تصور سخن می‌کند. تصویری چون سفیدی تنها از راه حس بینایی بر ما عارض می‌شود. اما تصویری چون شکل هم از طریق بینایی و هم از طریق بساوایی بر ما عارض می‌شود. این دو تصورات حاصل از احساس‌اند. در عین حال ما تصورات برآمده از درون‌نگری داریم، تصوراتی چون ادراک و اراده. تصورات بسیط دیگری نیز، مثل لذت و درد، وجود دارند که از همه‌ی راه‌های احساس و درون‌نگری به ذهن انتقال می‌یابند. ذهن آدمی می‌تواند با ترکیب تصورات بسیط تصورات مرکبی چون زیبایی، انسان و غیره را بوجود آورد. ویژگی مشترک تصورات بسیط منفعل بودن ذهن نسبت به آن‌ها است. و گرچه ذهن در مورد تصورات مرکب فعال است، اما این نه به معنی خودمختاری کامل ذهن است.

لاک بین کیفیات^۳ و تصورات اعیان فرق می‌نهد. او توانایی اعیان را در ایجاد تصورات کیفیت می‌خواند. بعضی کیفیات، مثل جرم، امتداد، شکل، هستند که آن‌ها را بهیچ‌وجه نمی‌توان از عین جدا کرد، زیرا به محض انجام اینکار تصور آن عین در ذهن به تمامی از دست می‌رود. اما برخی کیفیات مثل طعم، بو، صوت و غیره هستند که فقط در ذهن وجود دارند. لاک دسته‌ی نخست را کیفیات اولیه و دسته‌ی دوم را ثانویه می‌خواند. به این ترتیب، مثلاً، سفیدی واقعاً در برف نیست ولی جسمیت در خود برف است. البته باید دانست که مسئله‌ی کیفیات اولیه و ثانویه مطلب تازه‌ای نبود و پیشتر نزد دکارت و گالیله^۴ و اتومیسست‌های یونان باستان سابقه داشت. اما اینکه ذات، مثلاً برف، چیست که کیفیات اولیه جزء لاینفک آن هستند نیز پرسشی است که لاک جواب درستی به آن نداده است. لاک را یک تجربه‌باور^۵ می‌شناسیم؛ کسی که معتقد است تمام ماده‌ی شناخت ما از ادراک حسی و درون‌نگری فراهم می‌آید. اما در عین حال می‌توان او را خردباور^۶ دانست. زیرا معتقد بود که همه‌ی آرا و معتقدات باید به پیشگاه خرد عرضه شوند.*

1. simple ideas 2. complex ideas 3. quality 4. Galileo Galilei (1564-1642)
 5. Empiricist 6. Rationalist

* ر. ک. به: کاپلستون، فردریک. (۱۳۸۷). تاریخ فلسفه، جلد ۵. ترجمه‌ی امیر جلال الدین اعلم. تهران: انتشارات علمی